

Јелена В. Грубор¹
Државни универзитети у Новом Пазару
Депаршман за филолошке науке

ОСВРТ НА ИСПИТИВАЊЕ „ЖЕНСКОГ” ГОВОРА

Разлике између говора жена и мушкараца су већ дуго тема научних расправа. Основно питање које се намеће јесте да ли све жене света исто говоре без обзира на индивидуалне карактеристике, етничку припадност, друштвене и културноисторијске околности, као што генерализације резултата многих истраживања сугеришу. Предмет нашег истраживања је анализа концепта „женски говор” (ЖГ), који у раду обухвата језичке појаве које су директно или индиректно дефинисане као такве у различитим студијама. Основни циљ рада је да се синтетизују импликације претходних истраживања и укаже на комплексност проблематике како би се размотрила промена перспектива у будућим радовима. Анализа показује да су многе студије послужила као основ за родне стереотипије које се намећу као „готови калупи”, чиме се даље намећу конвенционални обрасци понашања код жена и мушкараца. Досадашња истраживања су се бавила разликама, али не и сличностима између говора жена и мушкараца, нити су укључивала упоредну анализу интер- и интра-родних диференцијација. Такође се указује на неосноване генерализације резултата, као и на проблем да сами истраживачи могу бити под утицајем истих оних идеологија које испитују. Закључује се да је род перформативна и динамичка категорија условљена многим факторима, те се одређене глобалне схеме не могу просто пресликавати из једне културе на другу, нити унапред одређене диференцијације могу бити оперативне у свим културама, контекстима и околностима јер исте језичке појаве могу имати различита значења у зависности од тога ко их употребљава, у ком контексту, у којој култури, под којим друштвеноисторијским околностима.

Кључне речи: „женски говор” (ЖГ), језик и род (ЈиР), пол, род, стереотипије

1. Уводне напомене

Језик и род (ЈиР) је поддисциплина социолингвистике (Polston, Taker 2006) која се бави испитивањем односа између језика и рода, и у складу са савременим схватањима представља интердисциплинарну област истраживања (Vakolc 2003). Језик је сложено структурирани систем знакова, те је род с једне стране инкорпориран у знакове језичког система, а са друге се реализује у самој комуникацији (Ekert, Mekonel-Džinet 2003: 60). Род се не може посматрати као унапред одређена и фиксна категорија, те истраживања из наведене области захтевају комплексну анализу која

1 bram.english@yahoo.co.uk

поред лингвистике укључује и њој сродне научне дисциплине као што су антропологија, социологија, психологија и др.

Пре него што се осврнемо на предмет рада, неопходно је истаћи савремени став у лингвистичким круговима поводом коцептуалних терминолошких разлика које постоје у релацији пол–род, а које су занемариване у раним истраживањима из ЈиР и сродних области. Многи аутори истичу наведену дистинкцију као методолошки базичну у смислу операционализације пола и/или рода, јер она директно може утицати на резултате и интерпретацију добијених података. Концепт *пол* је категорија условљена биолошким критеријумом (на основу полних и репродуктивних органа), док је *род* много комплекснији концепт јер је одређен друштвеним критеријумом и представља *једну* од друштвених варијабла која утиче на формирање индентитета испитаника (Polston, Taker 2006; Filipović 2009). Дакле, род укључује и друштвене и културне елаборације разлика у половима и одређен је друштвеноисторијским критеријумима и културним условљавањем (Polston, Taker 2006).

С обзиром на чињеницу да је пол највише проблематизована и политизована варијабла у социолингвистичким истраживања, али и у друштвеним и хуманистичким наукама (Џешир 2008), репрезентације жена и мушкараца које се могу огледати у граматичком, лексичком, референцијалном и друштвеном роду, посебно у језицима са граматичким родом (Helinger, Busman 2001)², представљају полазне основе многих истраживања али и узрочнике родно условљених стереотипа.

У раду ћемо пружити преглед досадашњих истраживања и посебно се фокусирати на концепт *женски говор*, као и на језичке одлике које се генерално карактеришу као такве. Основни циљ је да се укаже на комплексност проблематике и да се синтетизују импликације претходних истраживања како би се размотрила промена перспектива у будућим истраживањима.

1.1. Концепт *женски говор*

Разлике између говора жена и мушкараца одувек су биле тема научних расправа из разних области, те није изненађујуће што рани радови који су се бавили полним диференцирањем носе називе „женски говор” или „женски језик” (Hol, 2003: 361). Често се међутим концепт *женски говор* (ЖГ) везује за Робин Лејкоф, која се сматра родоначелницом области ЈиР у лингвистици (Polston, Taker 2006). Ауторка ЖГ означава као „језик немоћи”, као „одраз њиховог подређеног положаја у односу на мушкараце” (цитирано у Romein 2003: 104), а концепт *мушко радно место* поставља као основно теоријско објашњење за издиференцирану употребу језика (Hol 2003), у смислу разлике између јавног и приватног домена.

2 Језици који имају две или три категорије рода, као што су арапски, чешки, дански, холандски, француски, немачки, хебрејски, хинди, исланђански, италијански, норвешки, пољски, румунски, руски, српски/ хрватски/ босански, шпански, шведски и велшки (Helinger, Busman 2001: 5–6).

На концепт који подразумева различитост говора жена и мушкараца наилази се много раније у литератури (в. Hol 2003). Међутим најчешће цитиран аутор јесте Јесперсен (1922), који, проучавајући говор жена и њихове конверзацијске обрасце, приказује мушки говор као норму, а женски као девијацију (Kameron 2003). Настављајући се на његов рад, аутори који су посматрали разлике између конверзацијских образаца жена и друштвено прихватљивијих или доминантнијих образаца мушкараца тежили су да представе ЖГ као *абнормалан, маркиран и неправилан* (Hol 2003).

Данас се термин схвата у популаристичком смислу према коме мушкарци и жене припадају два различитим планетама. Многи аутори указују на проблем претераних генерализација и истичу да услед динамичке функције рода разлике треба тражити у сложеним интеракцијским односима. Стога се приликом испитивања морају узети у обзир и многи други фактори као што су културне разлике, контекст у коме се успоставља интеракција, различити конверзацијски стилови, сама интеракција ових стилова (Tanen 2006), и да се треба позабавити не само разликама већ и сличностима између говора жена и мушкараца (Češić 2008).

Ради симплификације и могућности обједињавања истраживања на наведену тему у раду ће концепт ЖГ означавати оне језичке појаве које су (директно или индиректно) дефинисане као такве у истраживањима, и укључиваће како лингвистичке манифестације у смислу избора одређених фонема, лексема и сл, тако и конверзацијске технике и стратегије за које се сматра да их пре свега женски говорници најчешће користе.

1.2. Лингвистички ниво и манифестације категорије рода у језицима

Анализа односа између језика и рода укључује интерпретацију употребе лингвистичких средстава за постизање друштвених циљева (Ekert, Mekonel-Džinet 2003: 79), што је и случај са осталим друштвеним варијаблама (етницитетом, узрастом и сл.). Циљ је да се одреди њихова потенцијална веза са језиком, у смислу формирања идентитета говорника у одређеним друштвеним системима и културно-историјским срединама. У раду ћемо дати кратак преглед лингвистичких нивоа које су наведене ауторке предложиле, а у складу са предметом рада, и покушати да сумирамо основне лингвистичке нивое на којима се потенцијално могу одражавати разлике у говору жена и мушкараца.

На *фонолошком нивоу* разлике индиковане у истраживањима одnose се првенствено на различите фонетске реализације говорника. С обзиром на то да одређене фонетске реализације могу потенцијално да инкодирaju друштвено значење (*Ibid* 2003), разлог диференцирања могу бити стилистичке варијације. Стога одређене фонеме често могу стереотипски да асоцирају на одређени пол. Разлике се могу уочити и у прозоудији (интонацији, акценту и сл.). Проблем је у томе да ли и сами истраживачи чују оно што очекују да чују јер перципирање гласовних сегмената није механички процес, већ је под утицајем претходно стече-

них знања и уверења која могу утицати и на лингвистичко знање (Strend 1999). Тако нека истраживања показују да говорници уче да опажају веома мале акустичке разлике и те информације несвесно користе у интерпретацији људског говора (Rubin 1992; Strend, Džonson 1996).

На *лексичком нивоу* разлике могу бити најоочивљивије јер је овај аспект најмање стабилан и веома променљив. Избор одређених лексичких морфема и речи не само да је условљен различитим доменима којима припадају женски и мушки говорници, као што неки аутори истичу (Bugarski 2005; Lejkof 1975; Tradgil 2000), већ су условљени и родним нормама за коришћење одређених лексема. Тако постоји уврежено мишљење да жене користе вулгарне речи и псовке мање од мушкараца (Bugarski 2005; Tradgil 2000). И овде се преплићу друштвено-културолошки аспекти под чијим утицајем може бити и сама перцепција. У прилог томе сведоче истраживања која показују да су процене испитаника колико њихове мајке псују значајно веће код женских него мушки испитаника (нпр. Selnou 1985; Vinsent 1982 цитирано у Ekert, Mekonel-Džinet 2003). Овај податак нам говори да се у формирању мишљења о својим мајкама испитаници из наведених истраживања више прилагођавају родним нормама од испитаница.

На *синтаксичком нивоу* разлике такође могу да покажу постојање одређених родних идеологија и да на тај начин послуже одржавању родно условљених карактеристика (Ekert, Mekonel-Džinet 2003). Отуда већ уврежено мишљење да жене више користе стандардне форме од мушкараца, иако истраживања показују да је избор одређених синтаксичких лингвистичких средстава уско повезан са чињеницом како се говорници уклапају у норму постојећих делатних заједница или друштвених мрежа којима припадају.

На *нивоу дискурса* разлике се огледају у различитим конверзацијским техникама и стратегијама које говорници користе, које такође могу бити одраз родних идеологија. Постоје мишљења да мушкарци више прекидају говорнике у интеракцији, па се ова појава често интерпретирала као индикација конверзацијске доминације мушкараца (Vest, Zimmerman 1983, цитирано у Helinger, Busman 2001). Многи аутори скрећу пажњу да податке треба интерпретирати на лингвистичком и вербалном континууму, пре него класификовати говорнике и њихово вербално понашање у очигледно дихотомне и супротстављене групе (Bergval 1999a). Разлике у говору на нивоу дискурса могу бити критичне и у смислу методологије истраживача јер велику улогу у интерпретацији одређеног дискурса имају и нелингвистичка обележја, личне карактеристике говорника, културни модели у којима се успоставља интеракција и најзад степен генерализације резултата појединачних студија.

2. Осврћ на језичке појаве које се смањрају одликама „женског“ говора

Будући да *језик и род* и читава социолингвистика немају јединствену теорију у оквиру које се могу посматрати релације између језика (прецизније, лингвистичких манифестација) и рода или других друштвених варијабли, већ пре скуп различитих теорија и/или теоријских приступа које посматрају језичке појаве из различитих углова (лингвистичког, социолошког, антрополошког и сл.), сажимање истраживања из области ЈиР постаје готово немогући подухват. Услед тога у раду нећемо директно анализирати теоријске приступе, већ ћемо покушати да сумирамо најчешће методолошке приступе коришћене у истраживањима из ове области, са нарочитим акцентом на интерпретацијама везаним за говор жена и мушкараца.

2.1. Методологија истраживања

Услед великог броја методолошких приступа који су коришћени у различитим научним дисциплинама при анализи односа између језика и рода, а очигледног ограничења овог прегледа, само ћемо се кратко фокусирати на најфреквентније коришћене методе.

У касном деветнаестом и раном двадесетом веку језичким варијацијама бавили су се дијалектолози са циљем да се одреди географска дистрибуција језичких облика које су користили мушки испитаници у руралним срединама (Romein 2003). Тек шездесетих и седамдесетих година прошлог века, са појавом социолингвистике, почиње да се проучава језик урбаних средина под утицајем неких истраживача (Labov 1966; Trudgill 1972). У овим истраживањима циљ истраживача није експлицитно био да се утврде одлике женског и мушког говора, већ пре да се утврди однос између језика и друштвене структуре. *Квантитативна парадигма* (квантитативна варијационистичка методологија) уводила је пол испитаника (мушко/женско) као једну од основних друштвених варијабли како би описала манифестације полно условљених варијација у односу на друге социолингвистичке обрасце, посебно друштвену класу и стилистичке диференцијације (Romein 2003). Значајне статистичке корелације подстакле су ове истраживаче да генерализују своје резултате и да говоре о коначним закључцима својих студија. Предност оваквих студија огледао се у могућности репликације, и самим тим провере резултата. Данас су варијационистичка квантитативна истраживања критикована због операционализације рода јер се он третира као статична, унапред одређена категорија, базирана на простој биполаризацији и дихотомији женско/мушко (Polston, Taker 2006; Bergval 1999b; Kameron 2003 и др)³, а не као друштвени конструкт који оперише у једном сло-

3 Критика се односи и на операционализацију осталих друштвених варијабли као што су друштвена класа (в. Romein 2003; Češir 2008 и др), етницитет (Fut 2008 и др), говорна заједница (Fut 2008; Češir 2008 и др) и сл.

женом и проблематизованом односу са биолошким конструктом пола (Mekonel-Džinet 1988, цитирано у Bergval 1999б). Наведена критика се међутим преноси уопштено на све врсте статистичких истраживања, иако су многа каснија испитивања која су користила квантитативан метод операционализовала род као сложени друштвени конструкт (в. Milroj 1980; Milroj 1992 и др)⁴.

Поред квантитативних студија, многи истраживачи су користили *интроспекцију* као главни метод анализе односа између језика и рода (нпр. Lejkoф 1975). Проблем код ове методе је очигледан са научно-истраживачког аспекта. Оно што се чини *здраворазумском* интерпретацијом неких појава заправо је дубоко условљено мишљењем истраживача, и често је производ уверења или идеологија. Интроспекција се такође веома често базирала на унапред утврђеној доминацији мушких говорника и пасивности женских. Овај метод нарочито је коришћен у раним радовима из области ЈиР, и претежно је био условљен теоријама недостатка, доминације и разлика. Акцент је дакле био на различитостима, а не на ситуацијама где се женски и мушки „говори” преклапају. Ови радови се нису фокусирали на одређивање доминатних стратегија коришћених у одређеним ситуацијама (односно контекстима), и нису укључивали упоредну анализу интер- и интра-родних диференцијација.

Веома утицајан приступ у савременим лингвистичким анализама из области ЈиР јесте приступ *делатних заједница* који су увеле Ekertova и Mekonel-Džinetova (1992). Ауторке дефинишу наведени концепт као „групу људи, уједињену заједничким подухватом, која развија и дели начине понашања, уверења и вредности” (Ekert, Mekonel-Džinet 1999: 186). Метод дакле наглашава да не може постојати пука биполаризација људи по полном основу, припадности друштвеној класи, језичкој заједници, већ да се друштвене варијабле испољавају на различите начине и настају као производ њихове комплексне интеракције. Иако метод има много предности, између осталог чињеницу да узима у обзир језичку варијабилност, оно што се често истиче као њен недостатак јесте превише локални карактер којим се занемарују шире друштвене перспективе (Bergval 1999б).

Често коришћене методе у данашњим истраживањима су и *анализа конверзације*, *анализа дискурса* и *критичка анализа дискурса*. Иако сличне, разликују се превасходно у границама контекста, значају активног деловања и улоге аналитичара (Bakolc 2003). Тако истраживачи из области анализе конверзације сматрају да род треба узети у анализу само уколико се он експлицитно јави у конверзацији (Šeglof 1999), иако многи аутори истичу да постоји опасност да се *a priori* претпостави да је род увек оперативан у дискурсу (Ekert, Mekonel-Džinet 1992). Присталице критичке анализе дискурса сматрају да је језик примарна снага за продукцију и репродукцију идеологије и да *моћ* прожима сваки аспект друштва, па је стога оперативна у свим дискурсима (Ferklof 1989,

4 Наведени аутори су конкретно користили анализу друштвене мреже.

1999)⁵. Проблем код различитих перспектива анализе дискурса лежи у томе што је поново анализа неминовно условљена уверењима и идеологијама самих истраживача, те постоји опасност да оваква анализа не одликује само учеснике у конверзацији, већ потенцијално и саме аналитичаре.

Постоје и многе друге методе као *антиројолошки пристијуи, етнографичка комуникације, етнометодологија* итд. Без обзира на читав дијапазон различитих методолошких приступа питању рода значајно је нагласити да сви приступи имају своје добре и лоше стране, и да се не могу искључивати на основу једног елемента, већ је напротив неопходно применити добре стране и/или кориговати и усавршити већ постојеће елементе. Најзад, као што многи аутори истичу, истраживања из области ЈиР могу да донесу најзначајније резултате не простим избором једне и искључивањем других, већ напротив комбинацијом различитих метода (нпр. Češir 2008).

2.2. Најчешће одлике „женског“ говора

Tradgil (2000) истиче да се у многим друштвима говори жена и мушкараца разликују на различите начине и наводи да је у Западној Индији забележено да су Европљани сматрали да жене и мушкарци говоре различитим језицима, иако сада можемо говорити о различитим варијететима јер су у овом случају разлике искључиво лексичке. Аутор сматра да се неке појаве могу описати табуом, неке мешањем различитих језика, а да су неке условљене друштвеним, историјским, географским и неким другим факторима. Уопштено говорећи, разлике које постоје између женских и мушких начина говорења ни данас се не оспоравају, мада се приписаност неких одлика доводи у питање.

2.2.1. Стандардни (и) престижни и нестандардни (локални) варијетети

У литератури се јављају студије које говоре о полно искључивим фонолошким варијантама (Džaber 1987 цитирано у Наџими 2001; Kedad 1989 цитирано у Češir 2008; Mensfeld, Tradgil 1994) и полно преферцијалној варијацији, где жене користе једну варијанту чешће од мушкараца (Labov 1990 цитирано у Češir, 2008). Овакве разлике, укључујући и неке друге лингвистичке нивое, обично су интерпретиране као склоност ка коришћењу стандардних и нестандардних језичких форми (нарочито у варијационистичким истраживањима). Тако је утврђено да жене више користе *стандардне (престижне)* форме од мушких говорника (Nordberg, Sidgren 1998, 1999 цитирано у Romein 2003; Tradgil 2000). Објашњења зашто је то тако су различита: локални варијетети повезују жену са промискуитетом (Gordon 1997); употреба стандардних форми

5 Наведени аутори су цитирани у Bukolc (2003).

је стратегија да се сачува образ у интеракцијама где су жене немоћне (Djukar 1988); жене на овај начин индиректно одржавају свој друштвени статус (Tradgil 1972).

Неке друге студије дају супротне резултате, па је утврђено да Арапкиње мање користе стандардне престижне форме од Арапа (Ibrahim 1986). Наведена студија је конкретно критикована због овог закључка јер Арапкиње користе стандардни и престижни језик (тј. локалне престижне варијетете) наизменично (Наџими 2001). У прилог идеји да Арапкиње користе више престижне локалне варијетете од Арапа сведоче многе студије (Abdel Žavad 1987; Džaber 1987, Haeri 1991 цитирано у Наџими 2001). Међутим, поставља се питање да ли су *стандардни* језици увек и *престижне* форме говорника, и наглашава се да је „престиж релативан концепт” (Sadiki 1995 цитирано у Наџими 2001: 29)⁶. Сличне закључке доноси и студија о креолским језицима, у којој је утврђено да жене генерално користе стандардне форме чешће од мушкараца, али и да доста користе вернакулар (креолске базиолекте) у активностима заједнице, и да на тај начин сарађују са мушкарцима у очувању локалног идентитета и традиционалних вредности, те да је дефинисање родних улога варијабилни фактор који одређује лингвистичке изборе у контексту широког опсега лингвистичке варијабилности која је доступна већини креолских говорника (Eskir 1991 цитирано у Eskir 2001).

Поред проблема коришћења опширних и релативних термина као што су *стандардни* и *престижни* језик/варијетет, јавља се и питање да ли ови говорници увек користе одређене језике/варијетете или их користе у одређеним ситуацијама, у одређеним околностима. Тако је студија где су испитивани говорници два села у Норвешкој (Larson 1982 цитирано у Romein 2003) показала да је женски говор генерално био стандарднији од мушког, али и да су жене користиле стандарднији говор када су покушавале да убеду некога да нешто уради или да поверује у нешто, док су мушкарци ретко користили језик на овај начин. Поред тога, студија у Сиднеју (Ajzaković 1987 цитирано у Ekert 2003), показује да су дечаки повећавали употребу вернекулара у интервјуима као знак пркоса против ауторитета.

Треба узети у обзир и чињеницу да припадници једног пола или друштвене класе могу имате веома различите погледе и склоности ка језику и различитим нивоима интеграције у локалном окружењу. Концепт *друштвене мреже* узима у обзир различите навике појединаца настале социјализацијом, као и степен укључености у локалну заједницу (Romein 2003). Тако је студија у Белфасту (Milroj 1980) показала да су говорници чије су мреже отвореније и мање локално ограничене користили стандарднији говор више, и да је склоност женских говорника да више користе стандардни била условљена чињеницом да је више мушкараца него жена имало густе мреже. Студија спроведена у Бразилу је такође показала да су промене руралних миграната ка нормама урбаног стан-

6 Мароканке у овој студији су различито вредновале престижни варијетет, па су неке сматрале да је то марокански арапски, а неке да је то француски.

дардног говора биле спорије код жена јер су оне имале мање друштвених контаката од мушкараца (Bortoni-Rikardo 1985 цитирано у Romein 2003).

Општи закључак је да су генерализације у овом контексту неосноване јер различите околности и фактори утичу на говорнике оба пола да користе одређене језичке варијетете и да просто корелирање лингвистичких варијабли са биолошким родом испитаника није адекватно (Vodak, Benke 1997 цитирано у Eskir 2001).

2.2.2. Различито вербално понашање жена и мушкараца

Наводи о женском и мушком вербалном понашању критиковани су од стране великог броја аутора првенствено због непримерених генерализација. Експлоративне теорије (недостатка, доминације, разлике и сл.) су уско повезане са енглеским језиком, те се не могу применити на све остале језике простим пресликавањем, већ се морају узети у обзир димензије социокултурних разлика (Helinger, Busman 2001). Проста компарација жена и мушкараца и релативно хомогених контекста западњачке средње класе не може адекватно да се примени на читав спектар женских и мушких улога (Eskir 2001).

Истраживања у родним студијама и учтивости у конверзацијској интеракцији сугерише да је женски говор индиректнији, више оријентисан ка емотивним и интерперсоналним односима. На пример, прекидају мање од мушкараца и постављају питања која помажу да се одржи конверзација (Kandžara 2001). Затим, прихватају улогу пријатног а не агресивног саговорника у конверзацији и расправи (Holms 2001; Tremel-Plec 1996). Склоне су да користе одређене прагматичке партикуле са конкретним друштвеним значењем (Holms 1997, 1998 цитирано у Holms 2001), како би конструисале конверзацијски идентитет пун подршке и постигле улогу слушаоца који помаже и који је заинтересован, а не учесника у расправи који се такмичи и изазива.

Иако су ове генерализације широко прихваћене као унапред проверене, резултати разних студија их оповргавају. Тако студија о родним разликама између људи у селу Малагаси, показује да се жене асоцирају са директнијим, а мушкарци са *индиректнијим говором* (Kinan 1989 цитирано у Bakolc 2003). Ауторка истиче да директан стил женама из Малагасија омогућава да се укључе у политичке и економске активности моћи (супротстављање, ценкање, трачарење) у којима мушкарци учествују мање често или уопште не учествују. Она такође наглашава да језичке идеологије у овом селу привилегују индиректан говор као вештину и умеће, као стил који највише приличи јавном говорништву, а мање вреднују директан језик који је несофистициран и означава културно уназађивање.

Када говоримо о узимању речи (енгл. *turn-taking*), често се већа фреквенца *прекидања* и преклапања код мушкараца интерпретира као индикативна за конверзацијску доминацију (Vest, Zimmerman 1983 цитирано у Helinger, Busman 2001). Многа истраживања доводе у питање уни-

формну мушку доминацију у конверзацији јер је утврђено да у формалној интеракцији оба пола говоре најмање када им је непријатно (Holms 1995 цитирано у Romein 2003). Испитивања мушке доминације у конверзацији показују методолошке мањкавости. Lejkofova (1975) на пример закључује да женски говор често представља одраз несигурности на основу простог бројања фреквенца кратких питања на крају реченице (енгл. *tag questions*), без фокуса на њихову функцију или контекст (Romein 2003). Такође је занемарено да ова питања могу имати различите комуникативне функције у самом дискурсу, те су *несигурности* и *провизорности* само неке од многих могућности (Helinger, Busman 2001).

И овде можемо нагласити да појединачне студије или скуп студија које већ унапред постављају карактеристике које потом проверавају не могу бити довољан основ за генерализације великих размера, као што је карактерисање неке језичке појаве у одређеној ситуацији као општер обележја *женског говора*. Стога се генерализације могу евентуално доносити не о томе како *жене* говоре већ како одређене *жене* у одговарајућим културним контекстима говоре. Занимљиво је да се о варијацијама између жена у истом културном контексту ретко говори (Bakoć 2003).

3. Родна стереотипизација

Истраживања разлика између женског и мушког говора разоткрила су многе укоренење стереотипе и предрасуде које су у складу са традиционалним вредносним судовима о женама и мушкарцима (Bugarski 2005), као и њиховим традиционалним улогама, тј. да жени припадају приватни а мушкарцима јавни жанрови дискурса (Romein 2003; Tremel-Ples 1996). Студије о постављању жена и мушкараца у јавне и приватне домене изазавао је Šerzer (1987) који је испитивао једну домородачку групу у Панами, и закључио да се женске дискурзивне форме понекад разликују од мушких, понекад су исте, понекад су супериорне, понекад инфериорне, понекад јавне, понекад приватне. Женама се често приписује *осећајности*, а њихов стил се одређује као „мекши” и „емоционалнији” (Bugarski 2005; Rajić 1982 и др.), као и да често користе различите начине да *ублаже* речено (Lider 1989 цитирано у Moris, 2001)⁷.

Као основ за стереотипизацију послужила је и *хипотеза одвојених светова* (Molts, Borcker 1982) у складу са којом разлике у говору настају као резултат ране социјализације полова (Bakoć 2003), где девојчице и дечаци доживљавају одвојеност полова не само кроз различите активности које су центар њиховог света, већ и кроз различите начине говорења (Gudvin 2003). Различитост се огледа у томе што активности девојчица помажу да се очува емоционалност и друштвена сензитивност, а физички агресивне форме игара код дечака наглашавају отворену компетитивност и доминацију (Liper 1994). Етнографска истраживања

7 Конкретна студија сугерише да жене имају тенденцију да користе деминутивне суфиксе (Moris 2001).

су довела у питање ову хипотезу због (1) универзалности родне одвојености и (2) поларизације родно условљених норми друштвене интеракције и комуникације (Gudvin 2003). Такође је често критикована и због наглашавања родних разлика и мушке доминације као главног фактора у женско-мушким разговорима, као и занемаривања хетерогености женских (и мушких) дискурзивних пракси (Bakolc 2003). Иако су девојчице у литератури често приказане као бенигне и позитивне у својим интеракцијама, неке студије показују да њихово пријатељство може да буде агресивно, и да оне често могу да постану „зложне” (Ekert 2003: 385). Разне етнографске студије одбијају идеју да девојчице нису компетитивне нити да су пасивне у односу на дечаке (Gudvin 1990, 1998, 2001); неке показују да у контексту наредби, граматичка форма варира са нивоом умећа пре него са родом (Gudvin 2000)⁸. Дакле исте језичке појаве могу имати различита значења у зависности од тога ко их употребљава, у ком контексту, и у којој култури, а начин на који се род приказује у језичким изборима није директан, већ је одређен другим идентитетима и идеологијама (Romein 2003).

Још један разлог зашто је дискутабилно претпоставити *a priori* да је начин како жене говоре нужно повезан са *несиђурношћу* и *неасертивносту*, *покорношћу* и *учиљивосту*, *префињеносту*, *кооперативношћу* јесу различите језичке и родне идеологије које нису фиксне одлике друштва, већ категорије које су историјски и културно варијабилне. Анализа кодекса понашања показује да се у ренесансној европској аристократији од жене очекивало да учествује у јавним говорима и да буде вешта говорница, а да је „тиха жена” превасходно настала као последица пуританских религиозних уверења (у круговима буржоазије), те да идеологије варирају у различитим културним, историјским, и временским периодима и представљају одраз приказа друштвених карактеристика (Džouns 1987 цитирано у Cameron 2003), а не суштинско својство полова. Овакве идеологије на тај начин постављају конвенције како полови *шреба* да говоре, и услов за стереотипске обрасце језичког и нејезичког понашања у неком друштву.

Пример оваквих „конвенција” у савременој историји можемо пронаћи у промовисању дискурзивних стратегија за остваривање и/или вођење одређеног начина живота, које пропагирају „мушки” и „женски” часописи, телевизијске рекламе, емисије и сл. У једном истраживању испитиване су дискурзивне стратегије које користи часопис *Космополиџен* (Makin, van Luven 2003). Аутори истичу да наведени часопис представља пример *глокализације*, тако што различитим локалним дискурсима и стратегијама промовише једну глобалну неокapиталистичку идеју о типичној модерној жени⁹. Студија показује како идеологије кроје наше мишљење о свету око нас и како се на комерцијални начин

8 Наведене студије ауторке су аутоцитати (Gudvin 2003).

9 Концепт *глокализације* означава паралелне процесе *глобализације* и *локализације* (Makin, van Luven 2003: 496).

и путем комерцијалних средстава информисања гради једна глобална идеја којом се промовишу „готови калупи”. Кроз решења проблема која се нуде у часопису провлаче се стереотипије о женама које се на тај начин масовним путем преносе и одржавају. Пример производа одређених родно условљених идеологија у виду глобалних схема можемо пронаћи и у студији која је испитивала промовисање америчких пилота у прошлости. Различитим стратегијама је стваран лик неустрашивог и снажног мушкарца, а несигурне и невеште жене (Eškraft, Mambi 2004). Оба примера показују како родне типизације могу утицати на перцепирање мушкараца и жена, њихових унапред одређених „улога”.

Међутим, овакви „готови калупи” се не налазе само у комерцијалним производима. Многи теоријски оквири су такође послужили као плодно тле за родну стереотипизацију. Ране феминисткиње су приказивале ЖГ као инфериоран, феминисткиње двадестог века су слале поруку „причај више као мушкарац”, а данас теорија недостатка још увек постоји, само су улоге преокренуте, те су жене те које су супериорне, а мушкарци ти који су инфериорни (Kameron 2003: 453). Проблематика оваквих карактеризација, које се приписују половима као њихове типичне одлике је пре свега повезана са чињеницом да се постављањем квалификатора ове врсте женски и мушки говорници посматрају као хомогене и монолитне групе, непроменљиве у односу на историјске, временске, географске, културне и друштвене чиниоце.

Да закључимо, род мора бити дефинисан у односу на сложену мрежу друштвених, културних, економских и психолошких феномена (Eskir 2001) јер је род нешто што људи „стварају” (енгл. *do*), а не нешто што људи „поседују” (Vest, Zimmerman 1987 цитирано у Bakolc 2003). С обзиром на комплексност и сложеност његове операционализације у истраживањима, неки аутори (Eskir 2001) сматрају да је најбоље посматрати га са прагматичког аспекта и узети у обзир обрасце дискурса који одсликавају како жене и мушкарци *користе* језик, примењујући потенцијалне родно условљене стратегије за постизање циљева: наредбе, ублажене форме, оповргавања, прекидања, понављања, извињења, увреде, које између осталог пројектују паралингвистичке појаве као што су солидарност, компетитивност, емоционалност, оклевање, сервилност, несигурност или доминацију.

4. Закључне напомене

Иако смо због могућности прегледа једне тако опширне области истраживања одређене језичке појаве окарактерисали као одлике *женског говора*, на основу свега изложеног можемо да поставимо следеће питање: Да ли уопште постоји женски или мушки говор, и, ако постоји, да ли су те одлике настале као последица биолошких разлика између жена и мушкараца, или су оне условљене неким другим факторима? Као што смо већ више пута нагласили у раду, наведене разлике су често условљене или настају као последица различитих друштвених фактора (као што су ис-

торијске, културне, политичке, економске, и друге прилике), али понекад оне добијају и психолошку димензију, па настају као последица различитих стилова појединачних људи. Наравно иако се ове две грубе димензије поприлично преклапају (појединци не могу да постоје ван друштва, а друштво не може да постоји без људи), оне у сложеној интеракцији производе потенцијалне родно издиференциране употребе језика.

Поред учесника у разним испитивањима или језика који се испитује, чини се да веома важну улогу играју и сами истраживачи, који такође могу да анализирају неке појаве у складу са истим тим факторима који утичу на испитанике. Зато се поставља питање: Да ли понекад одређене интерпретације представљају одраз личних уверења и навика? Без обзира на свесно или несвесно примењивање језичких и родних идеологија, јавља се проблем апстраховања ових идеологија, будући да наука тежи ка објективности и генерализацијама.

Наредни проблем је карактеризација неког амбијента као женског или мушког. Неки аутори истичу да овакве карактеризације не представљају опис о коме треба судити, већ нуде и формулацију самог амбијента (Sidnel 2003). Овај аутор, на пример, даље наглашава да исти амбијент може једнако исправно да се опише као „амбијент одраслих” или „искључиво људски”, „разговор у кухињи” и сл. На тај начин опис „мушки амбијент” претпоставља релевантност рода за организацију било ког амбијента који је на овај начин формулисан (*Ibid*). Такође, чињеница да је неки говорник жена није довољна основа за анализу њеног говора као женског говора јер је она у исто време и „Калифорнијка, Јеврејка, [...] и још много тога” (Šeglof 1997 цитирано у Sidnel 2003: 329), тј. род није једино својство које утиче на формирање идентитета или различитих идентитета неке особе. Подједнаку важну улогу играју и друге друштвене варијабле (узраст, етницитет и др.).

Даље, иако су многи аутори критиковали рана варијационистичка истраживања због саме операционализације рода у истраживањима, јавља се могућност да се доведе у питање и превелико инсистирање на родној условљености у неким скоријим студијама јер род на тај начин постаје монолитна и статична категорија, као и плодно тле за велики број стереотипних навода. Као што неки аутори наводе, истраживачи не препознају могућност да приликом проналажења *женског* или *мушког* говора, они сами могу унапред да производе карактеристике интеракције у разговору у складу са њиховим стереотипским схватањима ових карактеристика (Sidnel 2003), јер су род и етницитет перформативни чинови који су иницирани у одређеним контекстима, а не садржани у традиционалним дихотомијама женско/мушко, белац/друга раса (Trešer 2003).

У складу са комплексношћу овог питања, треба размотрити и методолошке приступе овим проблемима. Увођење пола као једне демографске варијабле не чини се спорно уколико циљ истраживача није родно условљено вербално понашање, али уколико то јесте циљ, онда се чини неопходним да се испита сложена структура људских интеракција, као што је то друштвена мрежа омогућила приликом истраживања упо-

требе стандардних и локалних варијетета (Milroj 1980; Milroj 1992), или метод делатних заједница (Ekert 1996 цитирано у Maјerhof 2008), који је пружио детаљнију анализу на једном локалнијем нивоу.

Да закључимо, као што су већ неки аутори истакли, тензија између квалитативних и квантитативних приступа је погрешан приступ проблему, и решење овог конфликта лежи у „потенцијалу за кохерентно методолошко и теоријско преиспитивање социолингвистичких приступа” (Maјerhof 2006: 236), као и у комбинацији теоријских и методолошких приступа (Bergval 19996; Kameron 2003; Češir 2008) ради јаснијег увида у проблематику манифестације рода у различитим околностима, и то како у смислу вербалног, тако и у смислу невербалног понашања људи.

Литература

- Abdel Žavad 1987: H.R.E. Abdel Jawad, Cross-dialectal variation in Arabic: Competing prestige forms, Cambridge: *Language in Society*, 16, 359–368.
- Bakolc 2003: M. Butcholtz, Theories of Discourse as Theories of Gender: Discourse Analysis in Language and Gender Studies, u: J. Holmes, M. Meyerhoff (red.), *The Handbook of Language and Gender*, Maiden, MA/ Oxford/ Melbourne, Victoria: Blackwell Publishing Ltd, 43–68.
- Bergvall, V. L. (1999a). An agenda for language and gender research for the start of the new millennium. *Linguistik Online*, 2 (1/99). 20. 2. 2010.
- Bergval 19996: V. L. Bergvall, Toward a comprehensive theory of language and gender, Cambridge: *Language in Society*, 28, Cambridge, 273–293.
- Bugarski 2005: R. Bugarski, *Jezik i kultura*, Beograd: Čigoja štampa, Biblioteka XX vek.
- Češir 2008: J. Cheshire, Sex and Gender in Variationist research, u: J. K. Chambers, P. Trudgill, N. Schilling-Estes (red.), *The Handbook of Language and Change*, Malden, MA/ Oxford/ Carlton, Victoria: Blackwell Publishing, 423–443.
- Djucar 1988: M. Deuchar, A pragmatic account of women’s use of standard speech, u: J. Coates, D. Cameron (red), *Women in their Speech Communities: New Perspectives on Language and Sex*, London: Longman, 27–32.
- Ekert 2003: P. Eckert, Language and gender in adolescence, u: J. Holmes, M. Meyerhoff (red.), *The Handbook of Language and Gender*, Maiden, MA/ Oxford/ Melbourne, Victoria: Blackwell Publishing Ltd, 381–400.
- Ekert, Mekonel-Džinet 1992: P. Eckert, S. McConnell-Ginet, Think practically and look locally: Language and gender as community-based practice, Palo Alto, CA: *Annual Review of Anthropology*, 21, 461–90.
- Ekert, Mekonel-Džinet 1999: P. Eckert, S. McConnell-Ginet, New generalizations and explanations in language and gender research, Cambridge: *Language in Society*, 28, 185–201.
- Ekert, Mekonel-Džinet 2003: P. Eckert, S. McConnell-Ginet, *Language and Gender*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Eskir 2001: G. Escure, Belizean Creole: Gender, creole, and the role of women in language change, u: M. Hellinger, H. Bußmann (red.), *Gender Across Languages: Volume 1*, Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 53–84.

- Eškraft, Mambi 2004: K.L. Ashcraft, D.K. Mumby, Organizing a critical communicology of gender and work, Berlin: *International Journal of the Sociology of Language*, 166, 19–43.
- Filipović 2009: J. Filipović, *Moć reči: Ogledi iz kritičke sociolingvistike*, Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Fut 2008: C. Fought, Ethnicity, u: J. K. Chambers, P. Trudgill, N. Schilling-Estes (red.), *The Handbook of Language and Change*, Malden, MA/ Oxford/ Carlton, Victoria: Blackwell Publishing, 444–472.
- Gordon 1997: E. Gordon, Sex, speech, and stereotypes: why women use prestige forms more than men, Cambridge: *Language in Society*, 26(1), 47–63.
- Gudvin 2003: M.H. Goodwin, The relevance of ethnicity, class, and gender in children's peer negotiations, u: J. Holmes, M. Meyerhoff (red.), *The Handbook of Language and Gender*, Maiden, MA/ Oxford/ Melbourne, Victoria: Blackwell Publishing Ltd, 229–251.
- Hačimi 2001: A. Hachimi, Shifting sounds: Language and gender in Moroccan Arabic, u: M. Hellinger, H. Bußmann (red.), *Gender Across Languages: Volume 1*, Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 27–51.
- Helinger, Busman 2001: M. Hellinger, H. Bußmann, Gender across languages: The linguistic representation of women and men, u: M. Hellinger, H. Bußmann (red.), *Gender Across Languages: Volume 1*, Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1–25.
- Hol, 2003: K. Hall, Exceptional Speakers: Contested and Problematized Gender Identities, u: J. Holmes, M. Meyerhoff (red.), *The Handbook of Language and Gender*, Maiden, MA/ Oxford/ Melbourne, Victoria: Blackwell Publishing Ltd, 353–380.
- Holms 2001: J. Holmes, A corpus-based view of gender in New Zealand English, u: M. Hellinger, H. Bußmann (red.), *Gender Across Languages: Volume 1*, Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 115–136.
- Ibrahim 1986: H.M. Ibrahim, Standard and prestige language: A problem in Arabic sociolinguistics, Bloomington, IN: *Anthropological Linguistics*, 28, 115–126.
- Kameron 2003: D. Cameron, Gender and Language Ideologies, u: J. Holmes, M. Meyerhoff (red.), *The Handbook of Language and Gender*, Maiden, MA/ Oxford/ Melbourne, Victoria: Blackwell Publishing Ltd, 447–467.
- Kandžara 2001: E. Kuntijara, Gender in Javanese Indonesian, u: M. Hellinger, H. Bußmann (red.), *Gender Across Languages: Volume 1*, Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 199–227.
- Labov 1966: W. Labov, *The Social Stratification of English in New York City*, Washington, DC: Center for Applied Linguistics.
- Lejkof 1975: R. Lakoff, *Language and Woman's Place*, New York: Harper and Row.
- Lejkof 2003: R. Lakoff, Language, Gender, and Politics: Putting „Women” and „Power” in the Same Sentence, u: J. Holmes, M. Meyerhoff (red.), *The Handbook of Language and Gender*, Maiden, MA/ Oxford/ Melbourne, Victoria: Blackwell Publishing Ltd, 161–178.
- Liper 1994: C. Leaper, Exploring the consequences of gender segregation on social relationships, *New Directions for Child and Adolescent Development*, 65, 67–86.
- Majerhof 2006: M. Meyerhoff, *Introducing Sociolinguistics*, Abidgon, Oxon: Routledge/ Taylor & Francis Group.

- Majerhof 2008: M. Meyerhoff, Communities of Practice, *u*: J. K. Chambers, P. Trudgill, N. Schilling-Estes (red.), *The Handbook of Language and Change*, Malden, MA/ Oxford/ Carlton, Victoria: Blackwell Publishing, 526–548.
- Makin, van Luven 2003: D. Machin, T. van Leeuwen, Global Schemas and local discourses in Cosmopolitan, *Journal of Sociolinguistics*, 7(4), 493–512.
- Mensfield, Tradgil 1994: P. Mansfield, P. Trudgill, A sex-specific linguistic feature in a European dialect, Berlin: *Multilingua*, 13(4), 381–386.
- Milroy 1980: L. Milroy, *Language and Social Networks*, Oxford: Blackwell.
- Milroy 1992: J. Milroy, *Linguistic Variation and Change: On the Historical Sociolinguistic of English. Language in Society*. Oxford/ Cambridge, MA: Blackwell Publishers.
- Molts, Borker 1982: D.N Maltz, R.A. Borker, A cultural approach to male-female miscommunication, *u*: John J. Gumperz (red.) *Language and Social Identity*, Cambridge: Cambridge University Press, 196–216.
- Moris, 2001: F. Maurice, Deconstructing gender: The case of Romania, *u*: M. Hellinger, H. Bußmann (red.), *Gender Across Languages: Volume 1*, Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 229–252.
- Polston, Taker 2006: C. B. Paulston, R. G. Tucker, Language and Gender: Introduction, *u*: C. B. Paulston, R. G. Tucker (red.), *Sociolinguistics: The Essential readings*, Malden, MA/ Oxford/ Carlton, Victoria: Blackwell Publishing, 199–202.
- Rajić 1982: Lj. Rajić, Jezik i pol, Beograd: *Kultura*, 57/58, 79–95.
- Romein 2003: S. Romaine, Variation in Language and Gender, *u*: J. Holmes, M. Meyerhoff (red.), *The Handbook of Language and Gender*, Maiden, MA/ Oxford/ Melbourne, Victoria: Blackwell Publishing Ltd, 98–118.
- Rubin, 1992: J. Rubin, Nonlanguage factors affecting undergraduates' judgments of nonnative English-speaking teaching assistants, *Research in Higher Education*, 33(4), 511–531.
- Selnou 1985: G. W. Selnow, Sex differences in uses and perceptions of profanity, *Sex Roles*, 12 (3/4), 303–312.
- Sidnel 2003: J. Sidnell, Constructing and Managing Male Exclusivity in Talk-in-interaction, *u*: J. Holmes, M. Meyerhoff (red.), *The Handbook of Language and Gender*, Maiden, MA/ Oxford/ Melbourne, Victoria: Blackwell Publishing Ltd, 327–353.
- Strend 1999: E. Strand, Uncovering the role of gender stereotypes in speech perception, *Journal of Language and Social Psychology*, 18, 86–99.
- Strend, Džonson 1996: E. Strand, K. Johnson, Gradient and visual speaker normalization in the perception of fricatives, *u*: D. Gibbon (red.), *Processing Speech Technology: Results of the 3rd KONVENS Conference*, Biefeld, Berlin: Mouton Gruyter, 14–26.
- Šeglof 1999: E.A. Schegloff, Naivete vs. sophistication or discipline vs. self-indulgence: A rejoinder to Billig, *Discourse & Society*, 10(4), 577–82.
- Šerzer 1987: J. Sherzer, A diversity of voices: Men's and women's speech in ethnographic perspective, *u*: S.U. Philips, S. Steele, C. Tanz (red.) *Language, Gender and Sex in Comparative Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press, 95–120.
- Tanen 2006: D. Tannen, The relativity of Linguistic Strategies: Rethinking Power and Solidarity in Gender Dominance, *u*: C.B. Paulston, R.G. Tucker (red.),

- Sociolinguistics: The Essential readings*, Malden, MA/ Oxford/ Carlton, Victoria: Blackwell Publishing, 208–228.
- Trudgil 1972: P. Trudgill, Sex, covert prestige and linguistic change in the urban British English of Norwich, Cambridge: *Language in Society*, 1, 179–195.
- Trudgil 2000: P. Trudgill, *Sociolinguistics: An introduction to language and society*, London: Penguin Books.
- Trečer 2003: S. Trechter, A Marked Man: The Contexts of Gender and Ethnicity, u: J. Holmes, M. Meyerhoff (red.), *The Handbook of Language and Gender*, Malden, MA/ Oxford/ Melbourne, Victoria: Blackwell Publishing Ltd, 423–443.
- Tremel-Plec 1996: S. Tremel-Plec, Ženski stil – muški stil (L. Dimitrijević, prev), NOVI SAD: *Ženske studije*, 4, 151–183.

Jelena V. Grubor

REVIEW OF RESEARCH ON "WOMEN'S" SPEECH

Summary

Gendered speech has been a topic of scholarly debates for a long time. The inevitable question arising in this respect is: Do all women in the world speak in the same way, regardless of individual characteristics, ethnic background, social, as well as cultural and historical circumstances, as a range of studies seem to have suggested. The subject of the current study is the "women's speech" concept, which herein involves linguistic choices as such defined either directly or indirectly in research. The main aim of the paper is to synthesise implications of previous research results and to point to the complexity of the issue, with a view to reconsidering a change in perspectives in future studies. Our analysis has indicated that many studies have been a cause of gender stereotypes that impose themselves as "predetermined models", which further imposes certain conventional behaviour patterns in women and men. Research to date has been exploring differences and not similarities in gendered speech, nor has it included a comparative analysis of inter- and intra- gender differentiation. Our study also underlines unfoundedness of overgeneralisations, as well as the problem of potential research bias. We therefore conclude that gender is a performative and dynamic category, reliant upon a myriad of factors; thus, certain global schemas may not be simply copied from one culture to another, nor can predetermined differentiation be operative in all cultures, contexts and/or circumstances, because the same linguistic features may have a different meaning depending on who uses them, in what context, in which culture, under which social and historical circumstances.

Keywords: gender, Language & Gender, sex, stereotypes, Women's speech

Примљен 20. јуна 2015. године.
Прихваћен 16. априла 2016. године.